

Rudiuk, O.V. Research on content characteristics of professional crisis determination among the unemployed.

The article shares the experience of making concepts related to professional crisis in terms of the analysis of the crisis phenomena, professional exclusion situations and unemployment.

The concept of professional crisis allows reaching phenomenological representation and reflecting the features of individuals' crisis progenesis which is caused primarily by normative and non-normative rationale of contradictory employment relationship.

The author discusses the content characteristics of professional crisis determination among the unemployed. Using the qualitative analysis of young people's professional exclusion situations as well as the circumstances and events that led to their unemployment, the author identified the professional crisis factors (objective and subjective) and types (normative and non-normative).

Having analyzed the respondents' psycho-biographical descriptions and the investigation results, the author suggested the following classification of young peoples' professional crises: profession training crisis, profession choice crisis, professional expectations crisis, career development crisis, non-normative professional development dysfunction crisis.

The empirical classification of professional crises and its factors allowed identifying the normative and non-normative types of professional crises among the unemployed. The normative type of professional crises is determined by the profession training crisis, profession choice crisis, professional expectations crisis and career development crisis. The non-normative type of professional crises among the unemployed is determined by the non-normative professional development dysfunction.

Keywords: unemployment, personality, unemployed youth, professional crisis, professional crises experiencing, professional crisis factors, professional crisis types.

Відомості про автора

Рудюк Олег Володимирович, кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, Україна.

Rudiuk, O.V., PhD, Assoc. Prof., Dept. of general psychology and psycho-diagnostics, Rivne State Humanitarian University, Rivne, Ukraine.

E-mail: o.w.rudiuk@gmail.com

УДК 159.923:316.614

Сторож О.В.

ТРИВОЖНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ТВОРЧОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Сторож О.В. Тривожність як детермінанта творчої соціалізації особистості. Статтю присвячено дослідженню тривожності як детермінанти творчої соціалізації особистості. Здійснено аналіз наукової літератури, що розкриває зміст поняття «творча соціалізація». Обґрунтовано основні дослідження тривожності як прояву фрустрації в психологічній науці. Розкрито важливу роль тривожності у творчому розвитку особистості. Встановлено суть творчої соціалізації особистості.

Ключові слова: тривожність, фрустрація, соціалізація, творча соціалізація особистості.

Сторож Е.В. Тревожность как детерминанта творческой социализации личности. Стаття посвящена исследованию тревожности как детерминанты творческой социализации личности. Осуществлен анализ научной литературы, раскрывающей содержание понятия «творческая социализация». Обоснованы основные исследования тревожности как проявления фрустрации в психологической науке. Раскрыта важная роль тревожности в творческом развитии личности. Установлена сущность творческой социализации личности.

Ключевые слова: тревожность, фрустрация, социализация, творческая социализация личности.

Постановка проблеми. Стрімкі перетворення, що відбуваються в українському суспільстві під впливом активних трансформаційних процесів, пред'являють жорсткі вимоги до особистості через високу ступінь невизначеності, що збільшує прояв фрустрації в життєдіяльності людини. Так як розвиток особистості означає експансію: розширення «свого світу» в часовому, просторовому і соціальному вимірах. Способом експансії в зовнішньому світі може бути і любов, і творчість, і фрустрація, особливо різноманітні способи її прояву, такі як агресія, злість, тривога, страх, депресія та ін. Коли у людини відсутні моральні чи творчі здібності реагування на зовнішні труднощі, то фрустрація виступає як захисний механізм розкриття чи пригнічення внутрішньої напруги. Відчуття, що призводять до фрустрації, як будь-які психологічні реакції, мають і позитивні сторони. Позитивною стороною страху виступає потреба в безпеці, гніву – прагнення до збереження своїх фізіологічних чи соціальних меж, ненависті – мотивації людини до дії тощо. Фрустрація як особливий психічний стан виникає тоді, коли людина не може ні досягнути бажаної цілі, ні відмовитись від неї в процесі соціалізації. Фрустрація, яка пов'язана з минулим, породжує страх, з теперішнім – гнів і тривогу, з майбутнім – сум і відчай. Тому сьогодні продуктивне вирішення фрустраційних станів, і особливо тривожності, є актуальним і важливим питанням в процесі соціалізації і творчої реалізації особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначено, що провідні психологічні концепції і моделі соціалізації особистості сформувались зарубіжними і вітчизняними вченими у руслі трьох основних підходів: *культурантропології* (Ф. Боас, В. Малиновський, М. Мід та ін.), *соціології* (Дж. Дьюї, Е. Дюркгейм, В. Кукарц та ін.) і *психології* (Г. М. Андреева, Л. С. Виготський, Д. Б. Ельконін, Л. Колберг, А. Маслоу, В. В. Москаленко, Г. Олпорт, Ж. П'яже, К. Роджерс, Дж. Роттер, З. Фройд, В. Т. Циба та ін.) [10]. На основі теоретичного аналізу наукових досліджень з проблем соціалізації особистості з'ясовано, що *соціалізацією* є процес засвоєння, набуття і активного відтворення індивідом соціального досвіду, групових норм, знань, цінностей, компетентності, системи соціальних ролей, зв'язків і відносин в умовах невизначених соціальних ситуацій, що приводить до систематизації, конструювання, інтегрування індивідом образу світу, частиною якого є уявлення про самого себе як частину цього світу, в результаті чого формується соціальна лабільність як головний результат соціалізації, в якій здійснюється творча діяльність людини, її самовизначення.

Аналіз основних підходів до проблем *творчого мислення* показав, що це процес створення суб'єктивно нового продукту, відкриття або прогнозування чогось суттєво нового через пізнання і пошук необхідних і нестандартних способів дій, через встановлення різноманітних зв'язків, комбінацій, аналогій, реконструкцій із багатьох можливостей, синтезуючи і пов'язуючи елементи новим оригінальним шляхом (Д. Б. Богоявленська, Е. де Боно, Ф. Вільямс, Дж. Гілфорд, Л. Я. Дорфман, Л. Б. Єрмолаєва-Томіна, В. В. Клименко, О. І. Кульчицька, О. М. Матюшкін, В. О. Моляко, М. Л. Смільсон, П. Торренс, О. Є. Тунік та ін.) [9; 10].

Значна увага наукової роботи приділяється змісту і дослідженню взаємозв'язку процесів соціалізації і творчого мислення: розмежування активної і пасивної соціалізації (Г. Алдер, Г. О. Балл, Г. С. Батищев, Н. Ф. Голованова, В. М. Дружинін, О. Г. Карпенко, Л. С. Смолінчук, В. Т. Циба, В. С. Юркевич) [11]; виявлення соціальної творчості, соціальної креативності, соціальної обдарованості (Т. Н. Балабанова, О. І. Власова, Л. Б. Єрмолаєва-Томіна, Е. Ландау, О. І. Ніколаєва, О. І. Кульчицька, Л. В. Попова, Р. О. Семенова, О. Ю. Тургенева) [10], як одного з критеріїв вдалої соціалізації особистості з високим творчим потенціалом. Теоретичні пошуки також дозволили виокремити і довести існування процесів творчої адаптації, творчої адаптованості, що полягає у самозмінах і змінах, перебудовах соціальних ситуацій на підставі незахисних адаптивних механізмів та створення умов для нової цілеспрямованої, продуктивної, творчої діяльності, яка приймається і позитивно оцінюється соціумом, тобто нова швидка й оригінальна адаптація до швидкоплинного навколишнього світу (А. А. Налчаджян, К. Роджерс, В. М. Ямницький) що, у свою чергу, дає підстави для існування поняття *творчої соціалізації* особистості, яке недавно з'явилося у вітчизняних (О. А. Туріна) і зарубіжних (Л. В. Коломийченко) дослідженнях. Суть процесу *творчої соціалізації* виражається у найвищому щаблі соціалізації людини в середовищі – активне входження особи у світ суспільства шляхом творчо-перетворюючої дії задля позитивної зміни в процесі освоєння традицій, норм і цінностей культури [10].

Мета статті: здійснити теоретичний аналіз тривожності як детермінанти творчої соціалізації особистості.

Вклад основного матеріалу і результатів дослідження. Структуру творчої соціалізації особистості утворюють її складові, до яких належать: соціально-психологічна адаптація, соціальний статус, соціальне визнання, набуті творчі характеристики, вербальне і образне творче мислення, оригінальність тематична і фрустрація [10].

Фрустрація представлена як психічний стан зростаючого емоційно-вольового напруження людини, зумовлений об'єктивно нездоланими (чи суб'єктивно уявленими) бар'єрами на шляху до поставленої мети або задоволення важливих потреб і бажань. Стан фрустрації супроводжується різними негативними емоційними переживаннями: розчаруванням, агресією, гнівом, роздратованістю, відчаєм, тривогою, які виникають в ситуації конфлікту, коли здійсненню важливих планів раптово починає перешкоджати певний фрустратор (Л. П. Гримак, Н. С. Лейтес, О. О. Реан, М. М. Силенок, С. С. Чшмаритян, В. А. Якунін) [9; 10].

Існують твердження, що фрустрація негативно впливає на розвиток особистості. Часте переживання фрустрації призводить до виникнення і закріплення негативних рис у поведінці людини: агресивності, підвищеної збудливості, пасивності, невпевненості в собі, і особливо *тривожності* тощо [10].

Проаналізовано, що розуміння природи тривожності зарубіжними авторами відбувається в двох напрямках: розуміння тривожності як властивості людини і розуміння тривожності як реакції на ворожий людині зовнішній світ, тобто виведення тривожності із соціальних умов життя. Відповідно у вітчизняній психології більшість дослідників спільні у визнанні необхідності розглядати тривожність диференційовано: як ситуативне явище і як особистісну характеристику з урахуванням перехідного стану і динаміки (В. М. Астапов, Л. І. Божович, Ж. М. Глозман, Е. Еріксон, К. Е. Ізард, М. С. Корольчук, Б. І. Кочубей, М. Д. Левітов, Л. В. Маришук, А. М. Прихожан, Ч. Д. Спілбергер, Дж. Тейлор, Т. М. Титаренко, З. Фройд, К. Хорні та інші) [1; 2; 4; 8; 12].

Обґрунтовано, що тривожність характеризується складною будовою, яка включає когнітивний, емоційний і операційний аспекти. Тривожність негативно впливає не лише на емоційне самопочуття людини, а й у подальшому її житті порушує функціональні можливості психіки – занижена самооцінка,

низький рівень навчання в силу ригідності мислення, відсутність креативності, продуктивності пам'яті – відбувається деструкція і гальмування розвитку особистості.

Тривожність багато в чому обумовлює поведінку особистості. Існує певний рівень тривожності – природна й обов'язкова особливість активної діяльності особистості. Рівень тривожності показує внутрішнє ставлення особистості до певного типу ситуації і дає непряму інформацію про характер взаємин з оточуючими [8]. Коли ж цей рівень перевищує оптимальний, можна говорити про прояв підвищеної тривожності. Підвищений рівень може свідчити про недостатню емоційну пристосованість до певних соціальних ситуацій. Тривожність забарвлює в похмурі тони ставлення до себе, інших людей і дійсності.

Однак існує інший вплив тривожності на особистість. Так, за А. М. Прихожан, тривожність, як сигнал про небезпеку, привертає увагу до можливих труднощів, перешкод для досягнення мети, дозволяє мобілізувати сили і тим самим досягти найкращого результату. Тому нормальний (оптимальний) рівень тривожності розглядається як необхідний для ефективного пристосування до дійсності (адаптивна тривога). Дану позицію також підтверджує С. Гольдштейн, говорячи про те, що тривога порушує здатність адекватно оцінювати стимули і проводити розділення між суб'єктом і об'єктом. Це рівнозначно переживанню «розчинення себе», яке діаметрально протилежне самопрояву. Проте якщо людина здатна до продуктивної роботи, то відбувається протилежне: робота зводить тривогу нанівець [8].

За Р. Меєм, тривога може відбуватися як з усвідомлення можливості нашого небуття, так і з загрози деяким життєво важливим цінностям. Вона виникає і тоді, коли ми стикаємося з перешкодами на шляху реалізації своїх планів і можливостей. Цей опір може стати причиною застою і занепаду, але він також може стимулювати зміни і зростання [11].

Свобода не може існувати без тривоги, також як і тривога не може існувати без усвідомлення можливості свободи. Стаючи більш вільною, людина неминуче відчуває тривогу. Р. Мей цитував С. К'еркегора, який говорив, що «тривога – це запаморочення від свободи». Тривога, як і запаморочення, може бути приємною, болючою, конструктивною та деструктивною. Вона може давати нам енергію і смак до життя, але може також паралізувати нас і вганяти в паніку. Більше того, тривога може бути як нормальною, так і невротичною [11].

Під нормальною тривогою Р. Мей розумів конструктивну тривогу, як «пропорційну загрози, яка не викликає пригнічення, якій можна конструктивно протистояти на свідомому рівні». Ми живемо у вік тривоги. Жоден з нас не може уникнути її впливу. Зростати і переглядати свої цінності – значить відчувати нормальну або конструктивну тривогу, зазначав Р. Мей [11].

У міру зростання і розвитку індивіда від дитинства до старості його цінності змінюються, і кожен раз, піднімаючись на нову сходинку, він відчуває нормальну тривогу, стверджує Р. Мей. «Будь-яке зростання полягає у відмові від колишніх цінностей, які породжують тривогу». Нормальна тривога приходиться також в моменти, коли художник, вчений, філософ раптово досягають осяяння, ейфорії, які супроводжуються трепетом перед відкритими в перспективі змінами. Нормальна тривога, яку відчувають в періоди зростання або непередбачуваних змін, властива кожній людині. Вона може бути конструктивною, поки залишається пропорційною загрози. В іншому випадку тривога перетворюється в болісну, невротичну, як «реакцію, непропорційну загрози, що викликає пригнічення і інші форми внутрішньопсихічних конфліктів і керовану різноманітними формами блокування дій і розуміння» [11].

Р. Мей міркував, що якщо нормальна тривога відчувається завжди, коли цінності піддаються загрози, то невротична тривога відвідує нас у тому випадку, якщо поставлені під сумнів цінності на ділі є догмами, відмова від яких позбавить наше існування сенсу. Необхідність усвідомлення своєї абсолютної правоти обмежує особистість настільки, що її потреби в кінцевому рахунку зводяться до регулярного підтвердження непорушності існуючого порядку. Який би не був цей порядок, він дає нам відчуття ілюзорної безпеки, «придбаної ціною відмови від вільного пізнання і нового зростання» [11].

Отже, проаналізовано, що тривога може носити як конструктивний (мобілізуюча ситуативна тривожність), так і деструктивний (дезорганізуюча особистісна тривожність) характер. Конструктивна тривога характеризується оригінальністю рішення, унікальністю задуму; сприяє мобілізації емоційних, вольових та інтелектуальних ресурсів особистості. Деструктивна тривога викликає стан паніки, зневіри. Людина починає сумніватися у своїх здібностях і силах. Тривога дезорганізує не тільки навчальну і робочу діяльність, вона починає руйнувати особистісні структури (Г. Айзенк, Ф. Б. Березіна, Б. Вяткін, Е. Г. Ейдемільер, Е. Еріксон, О. І. Захаров, У. Морган, Ю. В. Пахомов, А. М. Прихожан, Е. Соколов, Ч. Спілбергер, Ю. Л. Ханін) [1-5; 11; 12].

Розглядаючи тривожність як детермінанту творчої соціалізації особистості, слід звернути увагу на сучасні дослідження цього впливу, зокрема праці Є. П. Ільїна, в яких дослідник виявив, що є дані про однозначний зв'язок між станом тривоги і творчим процесом. У дослідженнях було виявлено, що тривога може або знижувати, або підвищувати якість виконання дій в залежності від своєї сили і творчого потенціалу людини. Так, в дослідженнях Кембриджського університету було показано, що помірна тривога здійснює конструктивний вплив на особистість. Було виявлено також, що більш творчі люди вирішують

інтелектуальні завдання в ситуації стресу краще, ніж менш творчі. Однак багато психологів вважають, що лише певний рівень тривоги сприяє виконанню дій, після його досягнення тривога стає домінуючою, вона не піддається регуляції, а діяльність «руйнується». С. К'єркегор стверджував, що тривога – наслідок свободи, результат зіткнення людини з вибором різних можливостей, так як такі можливості включають в себе невідоме і невизначене. Також Є. П. Лїн стверджує, що чим більше можливостей у індивіда, тим більша його здатність до творчості і тим більша ймовірність переживання страху і занепокоєння [5].

Таким чином, швидше за все, співвідношення між тривогою і проявом креативності підкоряється закону оптимуму-песимуму М. Є. Введенського і носить U-образний характер в перевернутому вигляді, тобто до певного моменту тривожність сприяє творчості, але, досягнувши вищого рівня, вона починає негативно позначатися на самопочутті і діяльності людини [5].

У свою чергу, Р. Мей виявив, що творчі особистості частіше стикаються із ситуаціями, зухвалими на тривогу. С. К'єркегор висловлювався про це так: раз тривога виникає у людини при зустрічі з можливістю власного розвитку і встановлення зв'язків з людьми, творчі особистості частіше знаходять таку можливість; отже, вони частіше потрапляють в ситуації, що викликають тривогу. У тому ж дусі витримано і затвердження С. Гольдштейна: творча людина частіше наважується на шокуючі вчинки а, отже, частіше стикається з тривогою. Наш сучасник П. Е. Торренс описує творчих дітей, які постійно провокують тривожну ситуацію, сприяючи її самопроявленню [6; 7].

Дослідження Р. Мейя серед молодих людей при порівнянні кількості оригінальних відповідей і рівня тривожності розкривають те, що особистість з високою і помірно високою категорією по оригінальності потрапляє у високу або помірно високу категорію по тривожності. Дані результати свідчать на користь гіпотези про те, що люди з високими інтелектом, оригінальністю і рівнем диференціації зазнають сильнішу тривогу. Як сказав Б. Лідделл, «тривога слідує за інтелектуальною активністю, як тінь» [7].

Багато інших досліджень підтверджують положення С. К'єркегора, С. Гольдштейна та інших про те, що чим більш креативна і продуктивна особистість, тим з більшою кількістю тривожних ситуацій вона стикається. Індивіди, добре успішні в навчанні і, імовірно, найбільш обдаровані, зазнають сильнішу тривогу, тобто реагують тривогою на будь-який стрес. Індивіди із зниженою мотивацією змагання звинувачують у своїх невдачах себе або тих, хто їх оточує, і таким чином полегшують свою тривогу. Більше того, тривога може або знижувати, або підвищувати якість виконання дій залежно від своєї сили і творчого потенціалу людини. Більш творчі люди вирішують інтелектуальні завдання в ситуації стресу краще, ніж менш творчі. Багато психологів переконані, що тривога сприяє виконанню дій до деякої межі, після її досягнення тривога посилюється і стає всепоглинаючою, а діяльність «розсипається». Р. Мей погоджується з Дж. Денні в тому, що, можливо, у менш здібних людей тривогу викликає складність самої задачі. Інші люди, імовірно розумніші і творчі, звертаються за допомогою до тривоги, для того, щоб досягти кращих результатів [6; 7].

З аналізу різноманітних досліджень Р. Мей засвідчує, що коли організм розбурханий, нехай навіть болем і незручностями, він функціонує краще. Для нас цікаво наступне: помірна кількість тривоги дає організму конструктивну дію. Іншими словами, проста задоволеність не є сенсом життя. Р. Мей вважає, що життєздатність, служіння цінностям і чуйність є адекватнішими цілями. Можливо, тому парашутисти і солдати, які не були «вільні від тривоги», але випробовували тривогу на реалістичному рівні, краще справлялися зі своїми завданнями, ніж мало тривожні [6].

Здатність відчувати розрив між очікуваннями і реальністю і, відповідно, утілювати очікування в реальність, є характеристикою будь-якого творчого устремління. Вона виявляється у людини як здатність поводитися з «можливим» і «запланованим», підкреслює Р. Мей [7]. Дана здатність є умовою як для тривоги, так і для творчості. Ця пара ходить в одній зв'язці. За влучним виразом Б. Лідделла, тривога – тінь інтелекту і область, де є місце для творчості. Р. Мей підкреслює, що творчі можливості людини та її схильність до тривоги – дві сторони однієї унікальної людської здатності до усвідомлення прірви між очікуваннями і реальністю. Однак, між невротичними і здоровими проявами цієї здатності існує велика різниця. При невротичній тривозі розрив між очікуваннями і реальністю постає у формі суперечності. Очікування і реальність не співвідносяться між собою, і, оскільки переживання постійної напруги від цього розриву нестерпно, людина удається до невротичного спотворення реальності. Хоча спотворення служить захисту людини від невротичної тривоги, кінець кінцем воно робить суперечність між очікуваннями і реальністю більш ригідною, а отже готує основу для сильнішої невротичної тривоги [7; 11].

З іншого боку, за Р. Мейем, якщо діяльність продуктивна, а прагнення не суперечать дійсності, то відбувається творча трансформація. Таким чином, здатність людини долати невротичний конфлікт – це творча здатність, і в той же час здатність виходити за межі невротичної тривоги, пересилувати її і жити з нормальною тривогою [6].

Дані висновки підтвердили результати досліджень А. А. Давлетової, які показали, що більшість старшокласників навчилися справлятися з реактивною і ситуативною тривогою після того, як у них почав розкриватись закладений творчий потенціал [3].

Слід зазначити, що самореалізація, самопроявлення – тобто вираз і творче використання здібностей індивідуума – може відбуватися, тільки коли людина стикається із зухвалими тривожними переживаннями і рухається крізь них. Свобода здорової людини полягає в її здатності отримувати користь з нових можливостей для зустрічі з потенційними загрозами існуванню і їх подолання. Рухаючись крізь зухвалі тривожні переживання, людина шукає і частково проявляє себе. Вона розширює сферу своєї діяльності і в той же час свій масштаб – масштаб «себе», свого «Я». Це також є передумовою опрацювання тривоги і розвитку творчої соціалізації особистості [7].

Таким чином, чим більш творчою особою є індивідуум, тим більші можливості він має в своєму розпорядженні і тим частіше стикається з тривогою і пов'язаними з нею відповідальністю та відчуттям провини. С. Кьеркегор, зазначив, що позитивні сторони «Я», творчість розвиваються у міру того, як людина зустрічається з тривогою, рухається крізь неї і долає зухвалі тривожні переживання [7;11].

Теоретико-методологічний аналіз тривожності, як прояву фрустрації показав, що даний психічний стан не можна розглядати лише з негативної точки зору. Зарубіжні і вітчизняні вчені довели, що тривожність приховує в собі творчий процес, який є активний, рушійний, і його необхідно правильно спрямовувати для отримання продуктивних результатів і оригінальних ідей в процесі творчої соціалізації особистості.

Висновки. Таким чином, було проаналізовано фрустрацію як одну із складових творчої соціалізації особистості, завдяки якій відбувається спонукання особистості до творчої діяльності в повсякденному житті.

Аналіз наукових досліджень розкрив природу взаємодії тривожності з творчістю, що виражається у користі тривоги при зустрічі особистості з можливістю власного розвитку і встановлення зв'язків з людьми: творчі особистості частіше знаходять таку можливість, потрапляючи в ситуації, що викликають тривогу, вони частіше наважуються на ризиковані вчинки і, отже, частіше стикаються з тривогою, а іноді навіть провокують тривожну ситуацію для свого розвитку.

Теоретично досліджено, що чим більш творча і продуктивна особистість, тим з більшою кількістю тривожних ситуацій вона стикається. Більше того, тривога може або знижувати, або підвищувати якість виконання дій залежно від своєї сили і творчого потенціалу людини. Більш творчі люди вирішують інтелектуальні завдання в ситуації стресу краще, ніж менш творчі. Крім того, творчі особистості часто звертаються за допомогою до тривоги, для того, щоб досягти високих результатів у процесі творчої соціалізації.

Встановлено, що творча соціалізація особистості – це процес стійкої, загальної адаптованості на підставі активізації незахисних адаптаційних механізмів психіки, *конструктивної тривоги*, що приводить до систематизації, конструювання, інтегрування нею образу світу, який тісно пов'язаний з детермінуючими складовими творчого мислення, що проявляється у майстерності, винахідливості і творенні нових і корисних продуктів діяльності, а також у соціальній лабільності, в якій здійснюється творчість особистості, її самовизначення.

Перспективи подальших досліджень. Здійснене дослідження відкриває перспективи для подальшої розробки та вивчення *тривожності як детермінанти творчої соціалізації особистості* на різних вікових етапах. Автор вбачає їх у розробці моделі психологічного консультування творчої молоді у таких соціальних аспектах як навчально-виховний процес у закладах освіти, родинне виховання, соціалізація особистості, індивідуальний розвиток і саморозвиток, а також у створенні програми підготовки шкільних психологів щодо надання психологічної допомоги дітям різних вікових категорій з проблеми творчої соціалізації у сучасному інформаційному суспільстві.

Список використаних джерел

1. Астапов В. М. Функциональный подход к изучению состояния тревоги / В.М. Астапов // Тревога и тревожность. Хрестоматия [Сост. и общая редакция В. М. Астапова]. – М.: ПЕР СЭ, 2008. – С. 151–160.
2. Березин Ф. Б. Психическая адаптация и тревога // Психическая и психофизиологическая адаптация человека / Ф. Б. Березин. – Л., 1988. – С.13-21.
3. Давлетова А. А. Пути раскрытия творческого потенциала и снижения тревожного состояния школьников / А. А. Давлетова // Психологические науки. Успехи современного естествознания. – 2014. – №9. – С. 130-135.
4. Изард К. Страх и виды тревожности / К. Изард // Тревога и тревожность. Хрестоматия [Сост. и общая редакция В. М. Астапова]. – М.: ПЕР СЭ, 2008. – С. 104 – 117.
5. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2009. – 434 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).
6. Мей Р. Смысл тревоги / Р. Мей // Перевод с английского М. И. Завалова и А. И. Сибуриной. – Москва: Независимая фирма «Класс», 2001. – 384 с.
7. Мей Р. Краткое изложение и синтез теорий тревожности / Р. Мей // Тревога и тревожность. Хрестоматия [Сост. и общая редакция В.М. Астапова]. – М.: ПЕР СЭ, 2008. – С. 208 – 216.

8. Прихожан А. М. Психология тревожности: дошкольный и школьный возраст. 2-е изд. / А. М. Прихожан.– СПб.: Питер, 2009. – 192 с.
9. Реан А. А. Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика / А. А. Реан, А. Р. Кудашев, А. А. Баранов. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2006. – 479 с.
10. Сторож О. В. Психологічні особливості творчої соціалізації старшокласників: дис. ...канд. психол. наук.: 19.00.01/ Олена Василівна Сторож. – К., 2011. – 358 с.
11. Фрейджер Р. Теории личности и личностный рост [Электронный ресурс] / Р. Фрейджен, Д. Фэйдимен. – Режим доступа. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/freydjer/29.php
12. Ханин Ю. Л. Межличностная и внутри-групповая тревога в условиях значимой межличностной деятельности / Ю. Л. Ханин // Вопросы психологии. – 1993. – №5. – С. 56 – 64.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Astapov V. M. Funkcional'nyj podhod k izucheniju sostojanija trevogi / V.M. Astapov // Trevoga i trevozhnost'. Hrestomatija [Sost. i obshhaja redakcija V. M. Astapova]. – М.: PER SJe, 2008.– S. 151–160.
2. Berezin F. B. Psihicheskaja adaptacija i trevoga // Psihicheskaja i psihofiziologicheskaja adaptacija cheloveka / F. B. Berezin. – L., 1988. – S.13-21.
3. Davletova A. A. Puti raskrytija tvorcheskogo potenciala i snizhenija trevozhnogo sostojanija shkol'nikov / A. A. Davletova // Psihologicheskie nauki. Uspehi sovremenogo estestvoznaniya. – 2014. – №9. – S. 130-135.
4. Izard K. Strah i vidy trevozhnosti / K. Izard // Trevoga i trevozhnost'. Hrestomatija [Sost. i obshhaja redakcija V. M. Astapova]. – М.: PER SJe, 2008. – S. 104 – 117.
5. Il'in E. P. Psihologija tvorchestva, kreativnosti, odarennosti / E. P. Il'in. – SPb.: Piter, 2009. – 434 s.: il. – (Serija «Mastera psihologii»).
6. Mej R. Smysl trevogi / R. Mej // Perevod s anglijskogo M. I. Zavalova i A. I. Siburinoj. – Moskva: Nezavisimaja firma «Klass», 2001. – 384 s.
7. Mej R. Kratkoe izlozhenie i sintez teorij trevozhnosti / R. Mej // Trevoga i trevozhnost'. Hrestomatija [Sost. i obshhaja redakcija V.M. Astapova]. – М.: PER SJe, 2008. – S. 208 – 216.
8. Прихожан А. М. Психология тревожности: дошкольный и школьный возраст. 2-е изд. / А. М. Прихожан.– СПб.: Питер, 2009. – 192 с.
9. Реан А. А. Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика / А. А. Реан, А. Р. Кудашев, А. А. Баранов. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2006. – 479 с.
10. Сторож О. В. Психологічні особливості творчої соціалізації старшокласників: дис. ...канд. психол. наук.: 19.00.01/ Олена Василівна Сторож. – К., 2011. – 358 с.
11. Фрейджер Р. Теории личности и личностный рост [Электронный ресурс] / Р. Фрейджен, Д. Фейдимен. – Режим доступа. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/freydjer/29.php
12. Ханин Ю. Л. Межличностная и внутри-групповая тревога в условиях значимой межличностной деятельности / Ю. Л. Ханин // Вопросы психологии. – 1993. – №5. – С. 56 – 64.

Storozh, O.V. Anxiety as a determinant of creative socialization of individuals. The article deals with anxiety as a determinant of individuals' creative socialization. Based on the analysis of the relevant scientific literature, the author gives the definition of the concept of 'creative socialization' and theoretically proves that the content and structure of creative socialization are based on the interacting processes of socialization and creative thinking and are manifested in individuals' social work, social creativity as the highest form of social activity of the individual or society, creative adaptation as a process of change, restructuring of social situations based on non-protective adaptive mechanisms as well as in individuals' creative socialization being the highest stage of human socialization.

It is noted that creative socialization, besides other components, is made up of frustration which is characterized by a number of negative emotional experiences, disappointment, aggression, anger, irritation, despair, anxiety arising in conflict situations. The author describes in detail the constructive and destructive anxiety.

It has been shown that the more creative and productive an individual is, the more disturbing situations he / she faces. Moreover, anxiety can either reduce or increase individuals' performance depending on anxiety's strength and individuals' creativity. Highly creative people usually perform intellectual tasks in stress situations better than less creative people. Besides, creative individuals often turn to anxiety in order to achieve good results in the process of creative socialization.

The research opens prospects for further study of anxiety as a determinant of individuals' creative socialization at different age stages.

Keywords: anxiety, frustration, socialization, creative socialization.

Відомості про автора

Сторож Олена Василівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, Україна.

Storozh, O.V., PhD, Assoc. Prof., Dept. of applied psychology and psychotherapy, Rivne State Humanitarian University, Rivne, Ukraine.

E-mail: O_V@ukr.net